

ZDRUŽENA VEZAVA V DESNI VEZLJIVOSTI SLOVENSKEGA GLAGOLA

Kot je znano, imajo glagoli lahko v okviru svoje leve vezljivosti (valence) eno samo dopolnilo (osebkovno),¹ v okviru desne pa jih je lahko po več, odvisno od skladenjsko odločilnih pomenskih lastnosti slovarske podstave posameznega glagola. Če je med desnimi dopolnili več vezavnih (rekcijskih), govorimo o združeni (kompleksni) vezavi. V slovenščini je združena vezava dvojna ali trojna, npr. *odvaditi fanta lenobe, povedati prijatelju o turistih nenavadno zgodbo*.

Na stavčnočlenski ravni imamo pri združeni vezavi opraviti s predmetnimi dopolnili, redkeje s povedkovnimi določili in še redkeje s prislovnimi določili. Za razločevanje stavčnih členov pa tudi za razločevanje skladenjskopomenskih vlog v okviru istega stavčnega člena uporabljamo množico vezavnih oblik v številnih medsebojnih kombinacijah, najpogosteje seveda z nepredložnim tožilnikom (T), na primer

- T + T (*učiti deklico glasbo*)
- T + Tv (*vreči kamen v nasprotnika*)
- T + Tzoper (*ščuvati znance zoper soseda*)
- T + Tmed (*razdeliti drobiž med otroke*)
- T + Tnad (*spustiti psa nad tujca*)
- T + R (*rešiti prebivalstvo lakote*)
- T + Rod (*ločevati bukev od gabra*)
- T + Rdo (*spraviti otroke do kruha*)
- T + Rglede (*doseči sporazum glede plačila*)
- T + D (*dati igračo otroku*)
- T + Dk (*nagovarjati ljudi k uporu*)
- T + Dproti (*ščuvati znance proti sosedu*)
- T + Mo (*prepričati sodnika o pomoti*)
- T + Mv (*potrditi znanca v zgrešenem sklepanju*)
- T + Mpo (*spraševati prebivalce po narodni pripadnosti*)
- T + Oz (*seznaniti brata z lovcem*)
- T + Opred (*svariti turiste pred nevarnostjo*)
- T + Ned (*siliti gosta piti*)
- T + Nam (*gnati kravo past*)
- T + Sda (*siliti gosta, da naj pije*)
- T + Sk (*vprašati fanta, kam odhaja/ali odhaja*)
- T + Sr (*učiti dijake, kar je že zastarelo*)
- Tza + Oz (*pogajati se za talce z ugrabitelji*)
- Tna + D (*pokazati na napake ljudem*)
- D + Mpo (*stoži se mi po domačih*)
- Ne + D (*pomagati hoditi onemoglemu*).

¹ Prim. J. Toporišič, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana 1982, str. 82–87, 106.

Dvojno (kompleksno) vezavo je treba ločiti od dvojnične (variantne) vezave in od dvoje (dvosmerne, bifurkacijske) vezave. Pri dvojni ima en glagol dve dopolnili v raznih oblikah (npr. vsi pravkar naštetih zgledi), pri dvojnični gre za površinske slogovne različice, zaznamovane časovno, pokrajinsko, funkcijskozvrstno idr. (npr. *pogrešati mir/miru, čakati mater/na mater*), pri dvojni pa imamo opraviti z razločkom v glagolskih pomenih – gre za večpomenski glagol ali za enakozvočna (homonimna) glagola (npr. *streči žogo – streči gostu; oprostiti fanta vojaščine – oprostiti prekrške fantu*).² Dvoja ali troja vezava je torej signal, da gre za razne pomenke³ istega slovarskega gesla; nasprotnega pa ni mogoče trditi, ker so nekateri razločki med pomeni (torej obstoj več pomenk istega gesla) lahko skladenjsko neodločilni, zadevajo samo t. i. opisne pomene, pomenske modifikatorje, ne pa funktorske sestave pomena,⁴ na primer

dati ('podariti') prstan ženi dati₁ + T + D
dati ('prodati') prstan zlatarju dati₂ + T + D

Trojna vezava je redka – ima jo samo kakih štirideset glagolov sporočanja in njihovih vid-skih parov, npr. *sporočati, povedati, prositi, spraševati* ipd. Nekateri jezikoslovci so celo v dvomih, ali trojna vezava sploh obstaja.⁵ Pravijo, da gre samo za izid zgoščevalnih pretvorb ali pa za križanje (kontaminacijo) pri razvijanju glagolskih dopolnil s prilastki.

Mislím, da so primeri tipa *povedati prijatelju nenavadno zgodbo o turistih* sicer res lahko nastali s pretvorbami ipd., vendar so se v novi obliki že leksikalizirali in celo ustvarili poseben razred; ta njihova možnost mora biti slovarsko registrirana, prav to pa je bistveni pogoj, da lahko govorimo o vezavi. Izraz *o turistih* v omenjeni besedni zvezi po eni strani res lahko razlagamo kot desni prilastek samostalnika *zgodba* (ta samostalnik ima že sam mestniško vezavo, ne glede na glagol, pri katerem stoji, in ne glede na svojo stavčnočlensko vlogo, npr. *zgodba o turistih je bila zanimiva, na zgodbo o turistih sem že pozabil*). Toda isto velja že za številne primere pri dvojni vezavi, pa vendar obstoja dvojne vezave nihče ne zanika (prim. *uveljavljati nad podložniki svojo oblast : njegova oblast nad podložniki je bila kratkotrajna, do nesporazumov je prišlo zaradi njegove oblasti nad podložniki*). Čeprav torej taki primeri dopuščajo prilastkovno razlago, pa je po drugi strani vendarle utemeljena trditev, da je mestnik (Mo) v zvezi *povedati prijatelju nenavadno zgodbo o turistih* napovedljiv tudi iz slovarske podstave glagola *povedati*. Če bi šlo samo za desni prilastek, potem tega mestniškega izraza pač ne bi bilo mogoče prestaviti na levo stran samostalnika *zgodba* (*povedati prijatelju o turistih nenavadno zgodbo*) ali celo z glagolom pretrgati njegovega linearnega stika s samostalniško besedno zvezo, katere neločljivi del naj bi bil prilastek (*o turistih povedati prijatelju nenavadno zgodbo*; podobno: *o pisatelju je učence izpraševal samo letnice in naslove*).

Poglavitne kombinacije oblik pri trojni vezavi so tele:

- T + T + Mo: *spraševati, učiti (učence pesmi o junakih)*
- T + R + Tza: *prositi (komisijo razumevanja za prestopnika)*
- T + D + Mo: *sporočati, povedati, pisati, telefonirati, poročati, reči, praviti, pripovedovati, govoriti, pisati, naznanjati, napovedovati, prerokovati, naročati, prišepetavati, vpi-ti, izjavljati, signalizirati, zaupati, izblebetati, govorčiti, izdati* ipd.

² Več o tem gl. J. Dular, *Slogovne razsežnosti glagolske vezave v slovenščini*, zbornik XIX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana 1983, str. 187–188.

³ Strokovni izraz pomenka povzemam po J. Müllerju, *Pomenske skupine in pomenska zgradba besed (samostalnikov)*, zbornik XVI. seminar SJLK, Ljubljana 1980, str. 35.

⁴ Gl. W. Bondzio, *Valenz, Bedeutung und Satzmodelle*, v: Beiträge zur Valenztheorie (ur. G. Helbig), Haale (Saale) 1971, str. 92–97.

⁵ V slovenistiki se to doslej ni izrecno postavljalo kot vprašanje, števila mesta v slovenističnih delih pa implicirajo pritrden odgovor na to vprašanje, nazadnje prim. J. Toporišič, *Nova slovenska skladnja*, str. 87.

T + D + Rglede: *naročiti, obljubiti, obetati, ugovarjati, zagotoviti (kandidatu glede programa vso podporo)*

T + D + Oz: *dati (sosedom mir s svojimi čudaškimi predlogi)*. Zadnji tip je deloma sporen oziroma potreben posebnega pojasnila, ker je zveza *dati mir* frazeološka in jo je mogoče univerbizirati v *mirovati*; vendar je potem ciljni predmet (*sosedom*) nemogoč, torej se z univerbizacijo spremeni pomen in je bolje vztrajati pri mnenju, da gre za pravo trojno vezavo (seveda ne pri vseh pomenkah slovarske geselske besede *dati*).

Število teh kombinacij se precej poveča, če posebej naštejemo tiste možnosti, pri katerih se samostalniška besedna zveza v tožilniku lahko premenjuje z odvisnikom ali s premim govorom, na primer

T + Sda + Mo: *učiti dijake o srednjem veku marsikaj/da je bil temačen*

T + Sk + Mo: *spraševati dijake o pisateljih datume in naslove/kdaj so se rodili in katera dela so napisali*

Sda + D + Rglede: *opravičevati se, izgovarjati se (glede zamude se mi je opravičeval, da mu je zelo žal)*

Pri obravnavanju združene vezave je treba poleg skladenjskopomenske, stavčnočlenske in oblikovne razsežnosti upoštevati še položajsko: gre predvsem za vprašanje, ali dana vezavna oblika velja za prvo, drugo in tretje predmetno dopolnilo. Ker vezava pomeni samo napovedanost obvezne slovnične oblike glagolskega dopolnila, ne pa obvezne navzočnosti tega dopolnila, lahko v besedilu nastopajo z enim samim vezavnim dopolnilom (ali celo popolnoma brez dopolnil) tudi glagoli, ki imajo po svojih slovarskih podatkih napovedano združeno vezavo. To se dogaja pri glagolih, pri katerih so vezljivostna dopolnila sicer predvidena, ni pa predvidena obveznost njihove uresničitve na skladenjski ravni besedila. Ali bo izmed dveh ali treh predvidenih mest na skladenjski ravni mogoče zasedeno samo eno ali celo nobeno, ni odvisno od vezave, temveč od vezljivostno obvezne ali neobvezne *n a v z o o č n o s t i* dopolnil v besedilu in – če gre za neobvezno navzočnost⁶ – od govorcevih sporočilnih namenov in potreb. Zato nas v zvezi s samo vezavo zanimajo le sistemske možnosti in omejitve v rabi vezavnih oblik glede na položaj dopolnila v združeni vezavi, ne ukvarjamo pa se zdaj z uresničenostjo (navzočnostjo) ali neuresničenostjo dopolnil v besedilih.

Mesto prvega dopolnila (izrazi prvi, drugi, tretji se tu seveda ne nanašajo na besedni red, temveč na skladenjskopomenska razmerja) je praviloma lahko zapolnjeno ne glede na zapolnjenost ali nezapolnjenost drugega in tretjega predvidenega prostega mesta, torej: *povedati kaj komu o čem – povedati kaj komu – povedati kaj*. (Lzjema je tip *odvaditi lanta pohajkovanja*, kjer morata biti hkrati zapolnjeni obe predvideni mesti.) Če skušamo zapolniti drugo ali tretje mesto, ne da bi bilo prej zapolnjeno prvo, nastanejo eliptične oziroma neregularne strukture, npr. *prodati čokolado otroku – prodati čokolado – prodati otroku*. Tu gre očitno za kršenje prednostnih pravil,⁷ ki potekajo tako na pomenski kot na oblikovni ravni. Na oblikovni ravni ima popolno prednost tožilniško dopolnilo; če tožilniškega ni, pride na vrsto dajalniško (D) ali rodilniško (R), nazadnje pa so na vrsti predložno-sklonska. Položajsko izhodišče predmetnih dopolnil tako lahko predstavimo z naslednjo shemo:

⁶ O pojmu vezljivostna obveznost gl. F. Daneš, *Vétné Členy obligatorní, potenciální a fakultativní*, zbornik *Miscellanea linguistica, Acta universitatis Palackianae Olomucensis*, Ostrava 1971, str. 131–138.

⁷ Gl. isti, *K otázce vétních členu*, *Slovo a slovesnost* 1977, 281–288.

glagol	1. predmet	2. predmet	3. predmet
	T	D/R	predložni skloni
<i>povedati</i>	<i>kaj</i>	<i>komu</i>	<i>o čem</i>
<i>učiti</i>	<i>koga</i>	<i>česa</i>	<i>glede česa (ipd.)</i>

Vse druge možnosti (tudi v enojni vezavi) razlagamo kot slogovne različice, kot sistemske redukcije zaradi neobstajanja ali premikov delovalnikov, pa tudi kot leksikalizirane metonimije iz prvotno nevezavnih zvez. Kot slogovna različica (danes že nevtralna) npr. lahko nastopa nepredložni tožilnik ali pa kak predložni sklon na položaju drugega predmetnega dopolnila, in sicer namesto prvotnega nepredložnega rodilnika, npr. *učiti deklico glasbe/glasbo, reševati ljudi lakote/pred lakoto*. Za sistemsko redukcijo gre npr. takrat, kadar je potencialno tožilniško dopolnilo samo fiktivno in zato zajeto v glagolskem prostem morfemu ali v glagolskem korenu, na primer

glagol	1. predmet	2. predmet
<i>dati</i>	<i>smer (T)</i>	<i>raketi (D)</i>
<i>usmeriti</i>	<i>raketo (T)</i>	
<i>predstaviti</i>	<i>se/sebe (T)</i>	<i>direktorju (D)</i>
<i>prikupiti se</i>	<i>direktorju (D)</i>	
<i>rešiti</i>	<i>se/sebe (T)</i>	<i>lakote (R)</i>
<i>bati se</i>	<i>lakote (R)</i>	

Na položaju prvega ali edinega desnega dopolnila se lahko vse pomenske vrste predmetov (»globinski skloni«) izražajo z nepredložnim tožilnikom: prizadeti predmet (pacientiv, npr. *umivati otroka*), izidni predmet (rezultativ, npr. *spočeti otroka*), vsebinski predmet (kontentativ, npr. *risati otroka*), ciljni predmet (npr. *iskati otroka*), razmerni predmet (npr. *zestbi otroka*).⁸ Kadar pa se v združeni vezavi srečata predmetni dopolnila raznih pomenskih vrst, se morata ravnati po prednostnih pravilih, to je tako, da pride na prvo mesto prizadeti predmet, na zadnje mesto pa razmerni predmet; vmes stoji ali vsebinski ali ciljni predmet, medtem ko izidni praviloma ne prihaja v združeno vezavo. Ko se mora vsebinsko ali ciljno predmetno dopolnilo zaradi prednosti prizadetega predmetnega dopolnila »umakniti« na položaj drugega dopolnila, se ne more več izražati z nepredložnim tožilnikom (izjema je združena vezava T + T pri glagolih tipa *učiti, vprašati*). Ta pravila nam pojasnjujejo pogostne primere naslednje vrste:

zdraviti otroka (prizadeti predmet) }
zdraviti škrlatinko (ciljni predmet) } : *zdraviti otroka škrlatinke*
 (podobno še: *čistiti škornje/blato* : *čistiti škornje blata*
razkladati ladjo/tovor : *razkladati ladjo tovora*
onemogočiti delovanje/nasprotnika : *onemogočiti delovanje nasprotniku*).

Če teh prednostnih pravil ne upoštevamo, pa namesto pričakovanega drugega predmetnega dopolnila dobimo prislovno določilo in seveda drugačno obliko, npr. *zdraviti škrlatinko pri otroku, razkladati tovor z ladje, čistiti blato s škornjev*.

⁸ Glede delitve predmetov po pomenskih vrstah gl. J. Oravec, *Vázba slovíev v slovenčine*, Bratislava 1967, str. 25–27.

Podvajanje iste oblike v združenih vezavi je s stališča jezikovnega sporazumevanja nezajeleno, ker otežuje razločevanje med stavčnimi členi ali med pomenskimi vrstami istega stavčnega člena. Zato ima možnost podvajanja samo nepredložnik kot sistemsko nezaznamovana vezavna oblika predmetnih dopolnil sploh, vendar je tudi glagolov s tako združeno vezavo zelo malo in še ti poznajo vsaj kot slogovno različico še kombinacijo z rodilnikom: učiti deklico glasbo/glasbe.

Za nekatere izmed kombinacij združene vezave je bilo mogoče s sestavinsko razčlenbo glagolskih pomenov ugotoviti, katere sheme pomenskih sestav jih napovedujejo. Znano je npr., da imajo združeno vezavo T+D glagoli s pomensko parafrazo 'storiti, da X ima/nima (ali ve/ne ve, stori/ne stori) Y', npr. *dati, prodati, posoditi, podariti, izročiti, izdati, vrniti, vsiliti, zagotoviti, vzeti, ukrasti, izmakniti, odujiti, odpustiti; pokazati, dokazati, priznati, predstaviti, zamolčati, tajiti, prikrivati; ukazati, omogočiti, dovoliti, naročiti, predpisati; prepovedati, preprečiti, ubraniti* ipd. Glagoli, katerih pomensko parafrazo je mogoče spraviti v okvir 'storiti, da X gre/spada k Y', napovedujejo združeno vezavo T+Tna, npr. *navaditi, spomniti, usmeriti, naravnati, opozoriti, naščuvati* ipd.; če pa omenjeni okvir preuredimo v 'storiti, da se X približuje Y (Y = dejavnost ali stanje)', se vanj vrstijo glagoli z združeno vezavo T+Nam, npr. *poslati, peljati, poditi, gnati, vabiti, nesti* ipd. Za glagole z drugimi kombinacijami združene vezave bo treba podobne parafraze še odkriti (pa tudi tu omenjene bo treba preveriti). Če pomislimo, da je takih kombinacij v slovenščini čez štirideset, se zavemo, da nas čaka še dosti dela.

Poleg neoporne glasovne rekonstrukcije mora leksikografska struktura tudi s primer-
nim orientiranim gradivom. Ljudem znanostnikom je bilo mogoče, tudi za slo-
vensko naravo gotovo opletano, dokazati, da je bila v preteklosti slovenščina
več med slovi povezanosti splošno ali lokalno naravnano. Tudi obdobja slovenščine
prijel, genitivni plet in slovensko or. stavo, kar kaže na prevladujočo inštruktivno
Folklo plet in tisko plet so se pravi o-jevali o sklanjati. To samo seveda slovenske
besede so etimološko že kdajva prepoznali govorci slovenskega jezika, kaj
najbolj jezikovne plet splošno plet slovenskega jezika, plet slovenskega jezika
prijel, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo,
nja indoevropske osnove plet, plet, plet, plet, plet, plet, plet, plet, plet, plet,
or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo,
seveda slovenska beseda, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo,
(or. stavo) in plet, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo,
ne spreminjajo se, jama in plet, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo,
deležes Wörterbuch III 359 domnevata, da so etimološko plet, plet, plet, plet,
posojena iz staroslovskega plet, kar je s seboj o etimološki enotnosti tudi se ojačava.

Slovenska pletna beseda, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo,
in slovenski or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo,
kavov, da se je slovenska razvila iz mesnate različni praslavskih narčij v slavnju
ob o. do 3. stoletja, da naz. več ne prebrava takih različni slovenski slovenski
ostanek. Po domačem razvoju iz praslavščine bi pričakovali, da bi imela kakor slova-
(o) ostanki, morda celo kakor ostanki, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo,
ostankov, ki bi bili dovolj prepoznati, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo,
tudi zask nov primer, ki ga zasledimo pri sistemski analizi slovenske leksike.
Vseprislovske ostankov, ki so ostankov, or. stavo, or. stavo, or. stavo, or. stavo,
nov krič, ki mu ni mogoče pripisati nobenega napadalnosti (577). Dogažanje
se izteče v prelep brez glave in repa in (56), (56).